

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Історико-педагогічна реконструкція розвитку інженерно-педагогічної освіти – важливий етап дослідження даної системи в теоретичному і практичному плані.

До останнього часу проблема періодизації розвитку інженерно-педагогічної освіти (ІПО) в історико-педагогічній науці не пропонувалося і не розроблялася. Метою даної статті є розгляд деяких підходів до її вирішення.

З цією метою проаналізуємо наявний досвід періодизації історії професійної школи на основі розроблених раніше варіантів визначення історичних відрізків в розвитку професійно-технічної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення літератури з історії вітчизняної школи і педагогіки показує, що визначення окремих історичних відрізків в розвитку професійної освіти ґрунтувалося на періодизації соціально-політичного і економічного розвитку нашої країни.

У монографії А.М. Веселова «Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования» [1] в розвитку системи підготовки кадрів у радянський період визначені наступні етапи: 1917-20 рр. – відновлення сільського господарства і індустріалізації країни (III розд.); 1930-40 рр. (розд. IV); 1941-50 рр. – період Великої Вітчизняної війни і післявоєнні роки (V розд.).

Визначаючи періодизацію історії професійно-технічної освіти (ПТО), І.К. Воєводський дотримувався «періодів, що відбивають зміни у виробництві і культурі країни». У праці «Профессионально-техническая подготовка кадров для тяжелой индустрии СССР. 1917-1972» [2] І.К. Воєводський визначає шість етапів у розвитку ПТО, описуючи їх в шести розділах: I – «Вплив Великої Жовтневої революції на професійно-технічну підготовку кадрів ... в 1917-20 рр.»; II – «Розвиток професійно-технічної освіти в роки відновлення важкої промисловості і індустрії (1921-29 рр.)»; III – «Підготовка техніків і робочих кадрів ... в 1930-40 рр.»; IV – «Індустріальна профтехнічна освіта в роки Великої Вітчизняної війни»; V – «Професійно-технічна підготовка кадрів в період боротьби за відновлення і розвиток народного господарства (1946-58 рр.)»; VI – «Розвиток середньої індустріальної освіти і шляху підготовки робочих кадрів в період розгорненого будівництва комунізму (1959-72 рр.)».

У праці [3] Ю.Г. Осовський аналізує досвід існування принципів системи профтехосвіти в тісному зв'язку із соціально-політичним і економічним розвитком суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінка подібних підходів неоднозначна. З одного боку, всі зміни в мережі і структурі професійних навчальних закладів, зміст освіти визначалися соціальним замовленням, обумовленим економічними і політичними завданнями, що стояли перед країною на окремих етапах її розвитку. З другого боку, наведені класифіка-

ції етапів у розвитку системи ПТО були в деякій мірі ідеологізовані. Очевидно, що ці підходи недостатньо відображали і враховували специфічні особливості в розвитку навчальних закладів, зміни в змісті професійної освіти.

Постановка завдання. З розглянутих підходів до вирішення проблеми, для визначення окремих періодів і етапів в розвитку ПТО більш обґрунтованим є підхід, запропонований ученими Всесоюзного науково-дослідного інституту (ВНДІ) ПТО в монографії «Прогнозирование в области профтехобразования» [4]. Визначення етапів ґрунтується на динаміці випуску робітників з профтехнічних учбових закладів, що дозволило ученим ВНДІ ПТО окреслити два періоди в його розвитку: I – 1920-58 рр. і II – 1959-86 рр. Перший період визначений як етап становлення системи, оскільки для нього «характерні періодичне зменшення (або збільшення) числа елементів структури, спрощення (або ускладнення) взаємозв'язків між ними, суперечливі зміни цілей розвитку системи» [4, 73]. Для другого періоду, що є етапом розвитку, «специфічні постійне ускладнення морфології системи, збільшення її елементного складу, спрямованість на реалізацію єдиного нормативу» [4, 73].

Кожний з указаних періодів поділений на етапи. Перший період, якому властивий синусоїдальний характер динаміки, налічує шість етапів: перший – 1921-25 рр., другий – 1926-32 рр., третій – 1933-40 рр., четвертий – 1941-48 рр., п'ятий – 1949-53 рр. і шостий – 1954-58 рр. Другий період, що характеризується експоненціальним зростанням випуску кваліфікаційних робітників, відносно якісних характеристик розвитку розбитий на три етапи: перший – 1959-65 рр., другий – 1966-75 рр., третій – 1976-86 рр.

У розглянутій класифікації відображені специфічні особливості системи професійно-технічної освіти, а також соціально-економічні і політичні умови, в яких відбувався розвиток системи ПТО в період з 1920 по 1986 рр.

Одним з перших, хто визначив окремі етапи в розвитку інженерно-педагогічної освіти, є Б.О. Соколов [5], що запропонував наступну їхню класифікацію етапів в розвитку ІПО: I – 1920-30 рр.; II – 60-70-е роки і III – з 1979 р. Аналізуючи перший з них, Б.О. Соколов пише, що, «по-перше, в цей період відсутні чіткі цілі і задачі при підготовці інженерів-викладачів, тобто відсутня модель діяльності інженера-педагога в навчально-виховному процесі, орієнтованість на яку можна було б розробити адекватну модель підготовки фахівця. По-друге, відсутня стабільність в підготовці робочих кадрів за змістом, термінам навчання, структурі учбових закладів профтехосвіти, що серйозно ускладнювало визначення профілю підготовки інженера-педагога і його адаптацію в школах ФЗУ (фабрично-заводського учнівства. – С.О.). По-третє, відсутній єдиний організаційний і науково-методичний центр з підготовки інженерно-педагогічних кадрів. По-четверте, відсутня розроблена теорія як у області вищої інженерно-педагогічної, так і професійно-технічної освіти» [5, 5]. Другий період, на думку Б.О. Соколова, характеризується зростанням кількісних і якісних характеристик складу інженерів-педагогів у навчальних закладах профтехосвіти. Разом з цим автор відзначає, що «розвиток інженерно-педагогічної освіти і учбових підрозділів, що готували інженерів-педагогів, відбувався стихійно, на основі особистої ініціативи окремих дослідників і керівників техніч-

них вузів» [5, 8]. Відкриття в 1979 р. у Свердловську спеціалізованого ВНЗ з підготовки педагогів професійного навчання стало початком третього періоду в розвитку інженерно-педагогічної освіти.

На відміну від Б.О. Соколова, що визначив у період до 1990 рр. три етапи в розвитку інженерно-педагогічної освіти, Л.З. Тенчуріна [6; 7; 8] стверджує, що дана система в своєму становленні і розвитку пройшла через наступні етапи: пропедевтичний («досистемний») – 1865-1914 рр.; I – 1920-і – друга третина 30-х років; II – з 1943 р. до кінця 50-х років; III – з початку 60-х років до 1979 р.; IV – з 1979 р. до початку 90-х років ХХ сторіччя.

У своєму дослідженні «Зміст і форми підготовки майстрів виробничого навчання в індустріально-педагогічних технікумах України» директор Київського професійно-педагогічного коледжу О.І. Щербак визначає 4 етапи становлення індустріально-педагогічної освіти в Україні [9]. Скоректувавши останній, четвертий етап з урахуванням змін, що відбулися після закінчення дослідження, розглянемо дану періодизацію докладніше.

Перший етап (1943-1966 рр.) – створення і становлення в Україні індустріальних технікумів з метою підготовки майстрів виробничого навчання спочатку для закладу системи трудових резервів, створеної в 1940 році, а з часом – державної системи профтехосвіти.

Другий етап (1967-1972 рр.) – реорганізація індустріальних технікумів в індустріально-педагогічні. Підвищення вимог до професійної підготовки робітників зумовило необхідність науково обґрунтованої перебудови і вдосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних училищах (ПТУ), зміцнення їхньої матеріально-технічної бази. На цьому етапі продовжувала розвиватися мережа індустріально-педагогічних технікумів, які стали основною формою підготовки майстрів виробничого навчання різного профілю.

Третій етап (1972-1983 рр.) характеризується розвитком мережі середніх профтехучилищ, зростанням вимог до майстрів виробничого навчання як до педагогів. У зв'язку з цим в індустріально-педагогічні технікуми почали приймати студентів, які мають здібності до педагогічної діяльності, тільки на базі повної середньої освіти (після закінчення середнього професійно-технічного училища або технічного училища). Істотною ознакою цього періоду є: посилення психолого-педагогічної підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання; введення державних іспитів замість дипломного проекту; проведення педагогічної практики як переддипломної; відхід від технократизації навчального процесу, його гуманізація і гуманітаризація.

На четвертому етапі (1983-2000 рр.) в індустріально-педагогічних технікумах почалася експериментальна робота, спрямована на:

- поглиблення загальнонаукової, соціально-економічної і психолого-педагогічної підготовки майстрів виробничого навчання;
- забезпечення спадкоємності середньої спеціальної і вищої інженерної освіти;
- створення навчальних закладів нового типу (індустріально-педагогічних коледжів);
- об'єднання в навчальні комплекси з метою забезпечення багаторівне-

вої безперервної професійної підготовки.

Як бачимо, періодизації розвитку інженерно-педагогічної освіти розрізняються щодо встановлення часових меж окремих його етапів, а також їхньої кількості. Очевидно, що автор кожної з періодизацій керувався певними критеріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цілому розвиток системи спеціальної педагогічної освіти є складним і суперечливим процесом. Він то швидшав, то сповільнювався, проте при всіх затримках цей процес характеризувався поступальною ходою. Еволюція інженерно-педагогічної освіти (хоча і повільно) відбувалася у напрямі підвищення професійно-педагогічного рівня і якості підготовки спеціальних педагогічних кадрів для професійно-технічної школи. При цьому нові організаційні форми підготовки педагогів професійної освіти не виключали, а доповнювали раніше існуючі форми, що привело у результаті до організаційно-структурного різноманіття навчальних закладів (і їхній підрозділів), здійснюючих сьогодні підготовку спеціальних педагогічних кадрів.

Таким чином, система підготовки інженерів-педагогів у своєму розвитку як самостійна галузь освіти пройшла через наступні етапи:

- пропедевтичний етап – 1865-1914 рр. – поява перших навчальних закладів з підготовки педагогів професійного навчання;
- I етап – 1920-і – друга третина 30-х років – організація мережі спеціальних педагогічних навчальних закладів, спроби об'єднання їх в систему, передача підготовки у компетенцію галузевих наркоматів, згортання спеціалізованих (вищих і середніх) навчальних закладів;
- II етап – з 1943 р. до кінця 50-х років – відновлення середньої ланки системи інженерно-педагогічної освіти (відкриття індустріально-педагогічних технікумів);
- III етап – з початку 60-х років до 1979 р. – організація інженерно-педагогічних факультетів, відділень, кафедр у галузевих і політехнічних інститутах для підготовки інженерно-педагогічних кадрів з вищою освітою; розширення мережі індустріально-педагогічних технікумів;
- IV етап – з 1979 р. до початку 90-х років ХХ сторіччя – організація спеціалізованих інженерно-педагогічних вузів, розширення і зміцнення мережі інженерно-педагогічних факультетів у вузах і індустріально-педагогічних технікумах.

У числі загальних, однаково важливих для будь-якого історико-педагогічного дослідження вимог до періодизації визначають наступні:

- встановити єдині для всіх етапів історико-педагогічного процесу критерії роздрібнення його на тимчасові відрізки; тобто підвести загальну теоретичну базу під аналіз і хронологічну інтерпретацію всього різноманіття історико-педагогічних фактів у межах досліджуваного процесу;
- з урахуванням цих критеріїв виявити специфічні, властиві тільки даному етапу характеристики, що становлять його якісну своєрідність і відрізняють його від інших етапів;
- не допустити прогалів як у хронології розвитку історичних подій, так і їхнього накладення та перекриття історичного часу.

Відповідно до **перспектив подальшого дослідження** проблеми необхідно відповісти на питання:

- як, з використанням яких структурно-організаційних форм здійснювалася підготовка педагогів професійного навчання на тому або іншому історичному етапі;
- як змінювався зміст навчання професійно-педагогічних кадрів;
- як змінювалися кількісні і якісні показники підготовки педагогів професійного навчання;
- наскільки інтенсивними і плідними були наукові дослідження в галузі інженерно-педагогічної освіти на окремих історичних відрізках;
- як здійснювалося керівництво розвитком інженерно-педагогічної освіти в досліджуваній період.

Разом з цими основними критеріями, слід враховувати економіко-політичні і соціально-педагогічні умови, в яких відбувався розвиток досліджуваної системи. Зокрема, проаналізувати окремі події і процеси, що відбувалися в системах початкової, середньої і вищої професійної освіти; традиційної («шкільної») педагогічної, а також загальної освіти, що мали пряме або непряме відношення до становлення і розвитку інженерно-педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселов А.Н. Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования. – М: Профтехиздат, 1961. – 436 с.
2. Воеводский И.К. Профессионально-техническая подготовка кадров для тяжелой индустрии СССР. 1917-1972. – Курск: Изд-во Курск, пед. ин-та, 1973. – 260 с.
3. Осовский Е.Г. Развитие теории профессионально-технического образования в СССР (1917-1940). – М: Высш. шк., 1980. – 287 с.
4. Прогнозирование в области профтехобразования / Отв. ред. В.В. Шапкин. – М.: Высш. шк., 1989. – 158 с.
5. Соколов Б.А. Основные этапы развития инженерно-педагогического образования / История инженерно-педагогического образования: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: Изд-во Моск. ин-та инж. с.-х. произв-ва, 1990. – С. 3-9.
2. Тенчурина Л.З. История профессионально-педагогического образования: Монография. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 304 с.
3. Тенчурина Л.З. Новый подход к решению проблемы периодизации профессионально-педагогического образования / Проблемы подготовки специалистов в сельскохозяйственных вузах: Сб. н. тр. Моск. гос. агроинж. ун-та. – М.: Изд-во МГАУ, 1997. – С. 15-21.
4. Тенчурина Л.З. Подготовка и повышение квалификации профессионально-педагогических кадров в России (1920-1990): Уч. пособие. – М.: Высш. шк., 2000. – 228 с.
5. Щербак О.І. Зміст і форми підготовки майстрів виробничого навчання в індустріально-педагогічних технікумах України (1967-1994 рр.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України; Інститут педагогіки і психології

професійної освіти. – К., 1995.